

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
Rozdział 1. Dzieje badań nad temperamentem i sposoby rozumienia tego konstruktu teoretycznego	15
1.1. Temperament z perspektywy historycznej	15
1.1.1. Podejście spekulatywne	16
1.1.2. Początek badań empirycznych nad temperamentem	21
1.1.3. Konstytucjonalne typologie temperamentu	32
1.2. Pojęcie temperamentu	41
1.2.1. Temperament jako pojęcie ograniczone do sfery emocjonalnej	42
1.2.2. Temperament jako styl zachowania	44
1.2.3. Definicje temperamentu wywodzące się z orientacji biologicznej	45
1.2.4. Czym jest temperament: Uwagi końcowe	48
1.3. Temperament a osobowość	52
1.3.1. Temperament: Składnik czy synonim osobowości	52
1.3.2. Różnice między pojęciem temperamentu a pojęciem osobowości ujmowanej odmiennie niż w teorii cech	58
1.3.3. Temperament a wielka piątka czynników osobowości	63
Rozdział 2. Pionierzy współczesnych badań nad temperamentem	73
2.1. Wprowadzenie	74
2.2. Biologiczna teoria PEN Eysencka	75
2.2.1. Źródła teorii PEN	76
2.2.2. Wymiary i struktura temperamentu	77
2.2.3. Biologiczne uwarunkowania PEN	80
2.2.4. Procedury diagnozowania PEN	83
2.2.5. Eysenckowskie superczynniki a poziom funkcjonowania i zachowanie społeczne	84

2.2.6. Uwagi krytyczne	90
2.3. Typologia neopawłowska: Tiepłow i jego szkoła	91
2.3.1. Źródła orientacji Tiepłowa w badaniach nad właściwościami układu nerwowego człowieka	92
2.3.2. Pojęcie i postulowana struktura temperamentu	94
2.3.3. Badanie właściwości układu nerwowego	95
2.3.4. Metody diagnozy cech układu nerwowego	98
2.3.5. Cechy układu nerwowego a zachowanie	103
2.3.6. Uwagi krytyczne	104
2.4. Interakcyjna teoria temperamentu Thomasa i Chess	104
2.4.1. Geneza interakcyjnej teorii temperamentu	105
2.4.2. NYLS jako źródło i potwierdzenie interakcyjnej teorii temperamentu	106
2.4.3. Metody pomiaru temperamentu stosowane przez Thomasa i Chess	109
2.4.4. Temperament a zaburzenia zachowania	110
2.4.5. Uwagi krytyczne	113

Rozdział 3. Współczesne teorie temperamentu 115

3.1. Teorie temperamentu zorientowane na dziecko	117
3.1.1. Behawioralno-genetyczna teoria temperamentu Bussa i Plomina	118
3.1.2. Rozwojowy model temperamentu: Rothbart i Derryberry	126
3.1.3. Emocjonalna teoria temperamentu Goldsmitha i Camposa	134
3.1.4. Kagana teoria temperamentu zahamowanego i niezahamowanego	139
3.2. Teorie temperamentu zorientowane na człowieka dorosłego	145
3.2.1. Przyjemność — aktywowalność — dominacja: Model temperamentu Mehrabiana	147
3.2.2. Neuropsychologiczny model temperamentu Graya	155
3.2.3. Biologiczna teoria poszukiwania doznań Zuckermana	163
3.2.4. Teoria temperamentu Rusałowa oparta na koncepcji systemów funkcjonalnych	173
3.2.5. Regulacyjna teoria temperamentu Strelaua	179

Rozdział 4. Korelaty fizjologiczne i biochemiczne temperamentu 189

4.1. Wprowadzenie	189
4.2. Struktura, fizjologia i biochemia układu nerwowego w odniesieniu do cech temperamentu	194
4.2.1. Komórka nerwowa	194
4.2.2. Autonomiczny układ nerwowy	200
4.2.3. Ośrodkowy układ nerwowy	201
4.2.4. Uwagi końcowe	207
4.3. Korelaty psychofizjologiczne temperamentu	208
4.3.1. Fizjologiczne korelaty temperamentu w zakresie aktywacji autonomicznej	210
4.3.2. Korelaty fizjologiczne temperamentu odnoszące się do aktywacji korowej	222

4.4. Korelaty biochemiczne temperamentu	244
4.4.1. Kortyzol — najpopularniejszy hormon wśród badaczy temperamentu	245
4.4.2. Neuroprzekaźniki i ich enzymy	249
4.4.3. Uwagi ogólne	255

Rozdział 5. Badania nad temperamentem w ujęciu genetyki zachowania 258

5.1. Teoretyczne problemy genetyki zachowania w odniesieniu do badań nad temperamentem człowieka	259
5.1.1. Współczynnik odziedziczalności jako wskaźnik wkładu czynników genetycznych w powstawanie różnic indywidualnych w charakterystykach zachowania	260
5.1.2. Wybrane metody genetyki zachowania stosowane w badaniach temperamentalnych	263
5.1.3. Związki między genami a środowiskiem i genetyczna regulacja rozwoju	267
5.2. Genetyka zachowania w zastosowaniu do badań nad temperamentem: Wybrane wyniki empiryczne	270
5.2.1. Pierwszy etap poszukiwań genetycznych uwarunkowań różnic indywidualnych w cechach temperamentu: Badania na zwierzętach	270
5.2.2. Ekstrawersja i neurotyczność: Dwie najczęściej badane przez genetyków zachowania cechy temperamentu	272
5.2.3. Odziedziczalność wybranych cech temperamentalnych	275
5.2.4. Zmiany rozwojowe we wpływie genów i środowiska na różnice indywidualne w temperamencie	285
5.2.5. Od genetyki ilościowej do genetyki molekularnej	291
5.2.6. Uwagi końcowe	293

Rozdział 6. Metody badania temperamentu: Zagadnienia diagnostyczne i metodologiczne 295

6.1. Metody pomiaru temperamentu	295
6.1.1. Ocena temperamentu na podstawie danych pochodzących z obserwacji	296
6.1.2. Psychofizyczne i psychofizjologiczne wskaźniki cech temperamentalnych	303
6.1.3. Wywiad jako źródło informacji na temat temperamentu	307
6.2. Kwestionariusze temperamentu	308
6.2.1. Kwestionariuszowe badanie temperamentu niemowląt i dzieci	310
6.2.2. Kwestionariusze temperamentu dla młodzieży i dorosłych	321
6.2.3. Strategie konstruowania kwestionariuszy temperamentu oraz cechy mierzone przez te narzędzia	330
6.3. Wybrane zagadnienia diagnozy temperamentu	339
6.3.1. Wieloaspektowe podejście do diagnozy temperamentu	339
6.3.2. Trafność teoretyczna kwestionariuszy temperamentu oceniana na podstawie wskaźników psychofizjologicznych i psychofizycznych	345
6.3.3. Diagnoza temperamentu w ujęciu międzykulturowym	352

Rozdział 7. Funkcjonalne znaczenie temperamentu 360

7.1. Wpływ temperamentu na zachowanie i przystosowanie dziecka w nie sprzyjających warunkach	361
7.1.1. Pojęcie temperamentu trudnego	361
7.1.2. Temperament a dobroć dopasowania	365
7.1.3. Temperament trudny a zaburzenia psychiczne	368
7.1.4. Temperament trudny a poziom przystosowania	372
7.1.5. Przejawy temperamentu trudnego w grupach klinicznych	378
7.1.6. Temperament a nauka szkolna	380
7.2. Temperament jako moderator zjawisk związanych ze stresem	388
7.2.1. Rozumienie zjawisk stresu	389
7.2.2. Temperament a stres: Hipotezy i dane empiryczne	392
7.2.3. Temperament jako czynnik moderujący skutki stresu: Temperamentalny czynnik ryzyka	405
7.2.4. Uwagi końcowe	416

Bibliografia 419

Wykaz najważniejszych skrótów 471

Indeks rzeczowy 474